

KS. ANTONI TOMKIEWICZ

STRUKTURA OSOBOWOŚCI A POZIOM SAMOAKCEPTACJI U OSÓB BEZROBOTNYCH W UJĘCIU ANALIZY TRANSAKCYJNEJ

Osobowość jest zespołem cech psychologicznych będących pewną całością, która jest zorganizowana, ma dynamiczny charakter i jest uformowana na drodze swoistego, osobistego doświadczenia życiowego¹ W analizie transakcyjnej przyjmuje się, że osobowość jest strukturą złożoną z trzech stanów Ja, które stanowią system myślenia, odczuwania i działania. Wyróżnia się stan Ja-Dziecko, Ja-Rodzic i Ja-Dorosły. Stan Ja-Dziecko jest najstarszym ewolucyjnie elementem osobowości. Niektóre jego elementy są uwarunkowane genetycznie (np. popędy), inne zaś środowiskowo² Stan Ja-Dziecko obejmuje pragnienia, życzenia, potrzeby i uczucia. Podstawową cechą Dziecka jest zdolność odczuwania sytuacji i bezpośredniego reagowania na różne bodźce docierające ze świata przedmiotowego i społecznego.

Stan Ja-Dziecko nie jest jednolity. Wyróżnić w nim można dwa podstawowe podsystemy: Dziecko naturalne (wolne) i Dziecko reaktywne (przystosowane). Dziecko wolne stanowi najbardziej naturalną, intymną część osobowości człowieka. Zawiera ono w sobie zespół dynamizmów popędowych regulujących życie biologiczne i emocjonalne człowieka. Dziecko przystosowane dostosowuje się do wymagań otoczenia, hamując swoją aktywność i potrzeby. Uczucia i zachowania Dziecka przystosowanego funkcjonują jako

Ks. dr ANTONI TOMKIEWICZ – dyrektor Instytutu Nauk o Rodzinie KUL; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14; 20-950 Lublin; e-mail: antonito@kul.lublin.pl

¹ Z. C h l e w i ń s k i, *Postawy a cechy osobowości*, Lublin 1987, s. 30-34.

² M. M a s i a k, *Podstawowe pojęcia w analizie transakcyjnej*, [w:] *Problemy współczesnej psychologii*, red. A. Biela, Cz. Walesa, Lublin 1992, s. 662.

Dziecko posłuszne lub jako Dziecko buntownicze i są kształtowane przez potrzeby oraz życzenia innych osób. Uczucia i zachowania Dziecka przystosowanego są wyuczone w procesie wychowania i socjalizacji.

Stan Ja-Dorosły stanowi najbardziej racjonalną i autonomiczną część osobowości człowieka. W nim dokonuje się świadome zbieranie wszelkich informacji pochodzących ze świata zewnętrznego, jak i wewnętrznego; ze swego stanu Ja-Dziecko i Ja-Rodzic. Ja-Dorosły może więc podejmować obiektywne, racjonalne decyzje oraz jest w stanie uczyć się nowych dróg myślenia i działania poprzez formułowanie rozsądnych celów³

Stan Ja-Rodzic to przede wszystkim element normatywny w osobowości człowieka. Stanowi zbiór zinterioryzowanych wyuczonych norm i zasad postępowania, nakazów i zakazów, jest nośnikiem kultury, tradycji, wartości moralnych i społecznych. Wskazuje, co powinno się zrobić, jak się zachować, co jest dobre, a co złe. W stanie Ja-Rodzic można wyróżnić dwa podsystemy: Rodzica opiekuńczego (Ro) i kontrolującego lub krytycznego (Rk). Rodzic opiekuńczy udziela wsparcia, pomocy sobie i innym. Rodzic kontrolujący egzekwuje przestrzeganie norm i zasad społeczno-moralnych⁴ Rodzic jest tym stanem, który najbardziej różnicuje ludzi między sobą, ponieważ każdy człowiek ma swoje własne, niepowtarzalne doświadczenie życiowe. W analizie transakcyjnej przyjmuje się, że w wyniku wychowania i samowychowania te struktury osobowości nie zawsze rozwijają się prawidłowo i mogą wystąpić różne nieprawidłowości w ich funkcjonowaniu⁵

Zasadniczym celem artykułu jest ukazanie zależności pomiędzy poziomem samoakceptacji a strukturą stanów Ja u osób bezrobotnych. Przedtem jednak zostaną omówione zagadnienia teoretyczne związane z aktywnością oraz ogólne problemy osób bezrobotnych.

I. AKTYWNOŚĆ JAKO FORMA I STRUKTURALIZACJA CZASU

Zgodnie z koncepcją analizy transakcyjnej strukturalizacja czasu jest bardzo ważną potrzebą w życiu każdego człowieka. Nieprawidłowo realizowana

³ M. J a m e s, D. J o n g e w a r d, *Befreites Leben*, München 1975, s. 29-31.

⁴ R. R o g o l l, *Aby być sobą*, Warszawa 1989, s. 15-19; A. T o m k i e w i c z, *Czy możemy siebie zrozumieć?*, „Wiedza i Życie”, 1992, nr 1, s. 35.

⁵ L. S c h l e g e l, *Die Transaktionale Analyse*, Tübingen 1988, s. 42-45.

strukturalizacja czasu prowadzi do deprywacji psychicznej i biologicznej człowieka. Czas jest najczęściej zagospodarowany rytuałami-rozrywkami, wycofywaniem się oraz aktywnością. Aktywność bywa określana jako działalność w świecie. Jest tym, co ludzie chcą, co muszą i co powinni czynić. Relacje programowane są przez „przedmiot”, z którym człowiek wchodzi w kontakt. Może to być wychowanie dzieci, prowadzenie gospodarstwa, studiowanie, praca zawodowa. Praca zawodowa, w której decydującą rolę pełni stan Ja-Dorosły, jest zasadniczą funkcją aktywności. Niekiedy jednak aktywność może być dostosowana do ustalonych reguł i wtedy uaktywnić się może Ja-Dziecko lub Ja-Rodzic.

Aktywność przejawiająca się w pracy zawodowej dostarcza człowiekowi nie tylko środków do życia, ale również może dawać ogromną satysfakcję w postaci głasków lub „samogłasków” za dobrze wykonaną pracę⁶ Aktywność małżonków czy rodziców może im dawać wiele zadowolenia, wzmacnia ich poczucie własnej wartości i pozytywnie wpływa na ich więź małżeńską. Natomiast nadmiar aktywności może wyczerpać ich siły psychofizyczne i doprowadzić do zmniejszenia możliwości korzystania z innych form zdobywania głasków, np. zmniejsza się możliwość przeżywania intymności z racji intensywnej pracy zawodowej.

II. ASPEKT PSYCHOLOGICZNY BEZROBOCIA

Praca pełni różne funkcje w życiu człowieka. Jest ona nie tylko koniecznością, ale również wewnętrzną potrzebą człowieka. Przez pracę człowiek wyraża siebie jako współpracownika Boga oraz rozwija się fizycznie, intelektualnie i duchowo. Praca prowadzi do rozwoju zdolności, zaspokojenia potrzeb oraz do wzrostu dojrzałości człowieka⁷

Utrata pracy przyczynia się do degradacji osobowościowej. Powoduje negatywne skutki społeczne oraz w życiu indywidualnym, frustracje, lęki, prowadzi do poczucia niskiej wartości siebie⁸

Bezrobocie występuje wtedy, gdy pewna liczba osób zdolnych do pracy nie znajduje zatrudnienia. Nie można nazwać bezrobotnym kogoś, kto dobro-

⁶ E. B e r n e, *Dzień dobry... i co dalej?*, Poznań 1998, s. 41-43.

⁷ A. T o m k i e w i c z, S. C h r o b a k, *Wychowawcze znaczenie pracy w świetle nauczania Jana Pawła II*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 23(1995), z. 2, s. 5.

⁸ R. W a l c z a k, *Obraz siebie u kobiet długotrwale bezrobotnych*, Lublin 2000, s. 39-40.

wolnie nie podejmuje pracy zawodowej. Na ogół określa się bezrobotnym osobę, która spełnia trzy warunki: 1) pozostaje bez pracy, 2) poszukuje pracy, 3) jest gotowa podjąć pracę⁹ Z psychologicznego punktu widzenia bezrobocie oznacza utratę przynależności instytucjonalnej, utratę praw i obowiązków oraz dochodów oraz silne zachwianie strukturalizacji czasu. Z uwagi na okres pozostawania bez pracy wyróżnia się: 1) bezrobocie krótkookresowe – pozostawanie bez pracy do kilku miesięcy; 2) bezrobocie długookresowe – pozostawanie bez pracy do około jednego roku; 3) bezrobocie długotrwałe – pozostawanie bez pracy powyżej jednego roku¹⁰

W niniejszym artykule zaprezentowano badania przeprowadzone wśród osób bezrobotnych długotrwałe i krótkotrwałe.

Z uwagi na fakt, iż akceptacja siebie w dużym stopniu decyduje o sposobach radzenia sobie w sytuacjach trudnych, do których należy utrata zatrudnienia, sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Czy i jakie różnice występują między stanami osobowości u długotrwałe i krótkotrwałe bezrobotnych mężczyzn?

2. Czy i jakie różnice występują między stanami osobowości u długotrwałe i krótkotrwałe bezrobotnych kobiet?

3. Jakie zależności występują między poziomem samoakceptacji a stanami osobowości u osób długotrwałe i krótkotrwałe bezrobotnych?

III. ILOŚCIOWA I JAKOŚCIOWA ANALIZA OTRZYMANYCH WYNIKÓW BADAŃ

W celu udzielenia odpowiedzi na postawione pytania przebadano 120 osób bezrobotnych (64 kobiet i 56 mężczyzn), zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Zamościu. Większość badanych (76%) pozostawała bez pracy przez okres od 1 do 3 lat, 17% – od 4 do 7 lat, a 7% – od 8 do 10 lat. Średni wiek badanych wynosił 35 lat. Wykształcenie podstawowe i zasadnicze miało 32%, wykształcenie średnie – 53%, a wyższe – 15%. Stanu wolnego było 25% osób bezrobotnych, 61% pozostawało w związku małżeńskim, a 14% było rozwiedzionych lub żyło w separacji. Długotrwałe bezrobotne były 33 kobiety, a 31 – krótkotrwałe bezrobotnych mężczyzn. W grupie

⁹ E. Kwiatkowska, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Warszawa 2002, s. 13.

¹⁰ Walcza, dz. cyt., s. 50.

kobiet 52% miało wykształcenie średnie, 29% – podstawowe i zasadnicze, 20% – wykształcenie wyższe. W grupie mężczyzn 27 osób było długotrwale bezrobotnych, 29 – krótkotrwale bezrobotnych. Wśród bezrobotnych mężczyzn 17% miało wykształcenie wyższe, 49% – średnie, a 30% – wykształcenie podstawowe i zawodowe.

Badania przeprowadzono za pomocą Ankiety osobowej oraz Testu Przymiotnikowego (ACL) H. G. Gougha i A. B. Heilbruna, który badani wypełniali według instrukcji: „jaki jesteś?”

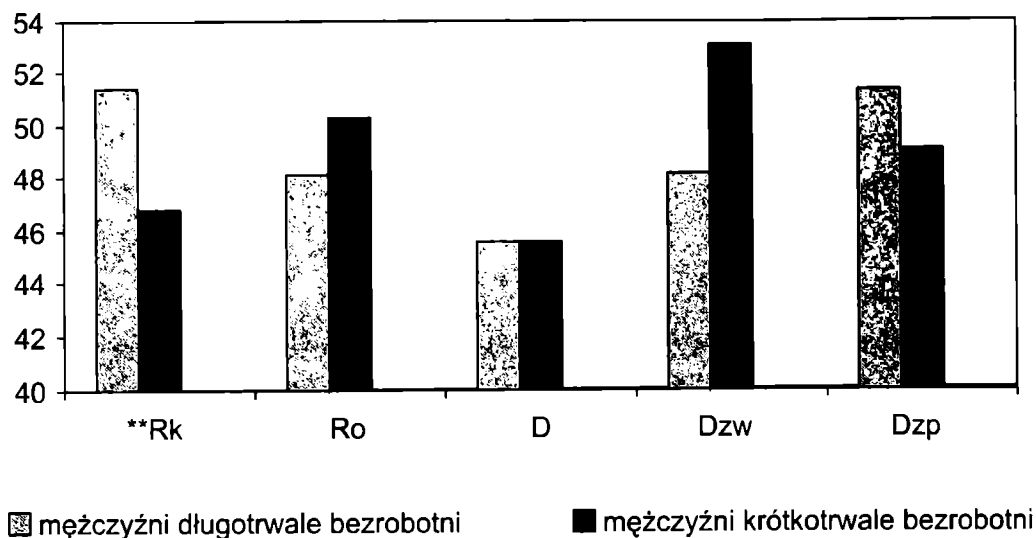
W pierwszym etapie pracy porównano wyniki uzyskane w skalach analizy transakcyjnej testu ACL przez mężczyzn długotrwale bezrobotnych z wynikami mężczyzn krótkotrwale bezrobotnych (tab. 1, wykres 1).

Tab. 1. Porównanie wyników w skalach analizy transakcyjnej bezrobotnych mężczyzn

Skale ACL	Mężczyźni długotrwale bezrobotni		Mężczyźni krótkotrwale bezrobotni		<i>t</i>	<i>p</i>
	średnia	<i>Sd</i>	średnia	<i>Sd</i>		
Rodziec krytyczny (Rk)	51,37	7,50	46,83	5,06	2,67	0,01
Rodziec opiekuńczy (Ro)	48,07	6,89	50,34	5,51	-1,37	
Dorosły (D)	45,63	10,58	45,55	6,46	0,03	
Dziecko wolne (Dzw)	48,11	10,32	53,03	8,90	-1,92	
Dziecko przystosowane (Dzp)	51,26	8,73	48,90	5,68	1,21	

Na podstawie średnich wyników uzyskanych w skalach analizy transakcyjnej testu ACL można stwierdzić, że dominującym stanem osobowości długotrwale bezrobotnych mężczyzn jest Rodziec krytyczny i Dziecko przystosowane, a mężczyzn krótkotrwale bezrobotnych – Dziecko wolne. Najśłabszym stanem Ja mężczyzn – zarówno długotrwale, jak i krótkotrwale bezrobotnych – jest Dorosły.

Otrzymane wyniki dotyczące mężczyzn długotrwale i krótkotrwale bezrobotnych przedstawiono na wykresie 1.

Wykres 1. Struktura osobowości
mężczyzn bezrobotnych i pracujących (** $p < 0,01$)

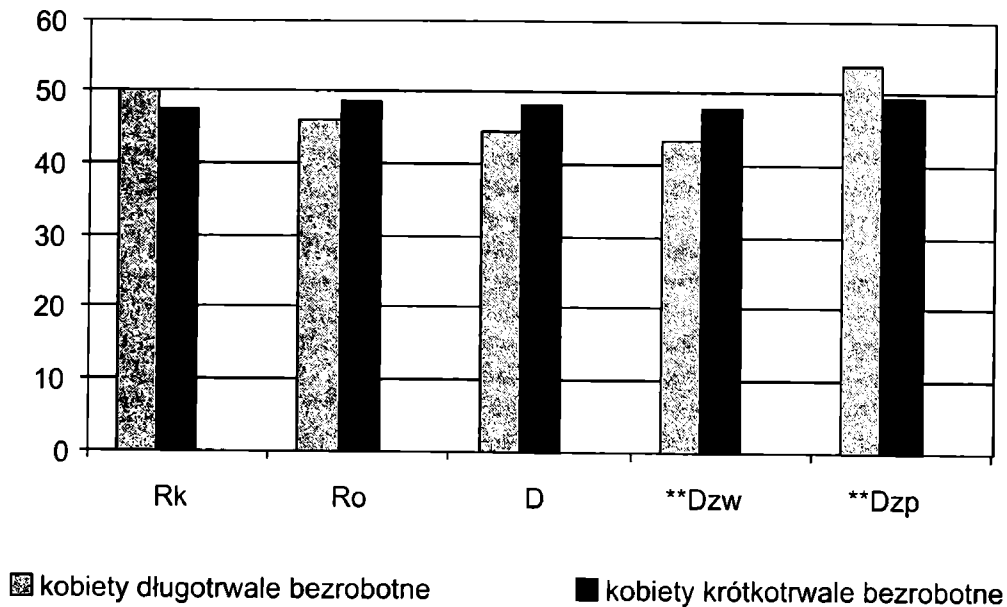
Porównanie struktury osobowości mężczyzn długotrwale i krótkotrwale bezrobotnych ujawniło istotne statystycznie różnice między nimi w skali Rodzic krytyczny. Wynik ten wskazuje, że długotrwale bezrobotni mężczyźni są mniej tolerancyjni, bardziej sceptyczni, krytyczni, nie liczący się ze zdaniem innych ludzi niż mężczyźni krótkotrwale bezrobotni.

Kolejna tabela i wykres prezentują wyniki w skalach analizy transakcyjnej otrzymane przez kobiety długotrwale i krótkotrwale bezrobotne (tab. 2, wykres 2).

Tab. 2. Porównanie wyników w skalach analizy transakcyjnej bezrobotnych kobiet

Skale ACL	Kobiety długotrwale bezrobotne		Kobiety krótkotrwale bezrobotne		<i>t</i>	<i>p</i>
	średnia	<i>Sd</i>	średnia	<i>Sd</i>		
Rodzic krytyczny (Rk)	50,15	7,57	47,68	7,25	1,33	
Rodzic (Ro)	46,21	8,90	48,55	7,91	-1,11	
Dorosły (D)	44,48	8,53	48,32	7,79	-1,88	
Dziecko wolne (Dzw)	43,24	6,56	47,81	6,86	-2,72	0,01
Dziecko przystosowane (Dzp)	53,91	7,73	49,35	6,67	2,52	0,01

Dominującym stanem osobowości długotrwale i krótkotrwale bezrobotnych kobiet jest Dziecko przystosowane, a stanem naj słabszym – Dziecko wolne. Wykres 2 przedstawia średnie wyniki w skalach analizy transakcyjnej otrzymane przez kobiety długotrwale i krótkotrwale bezrobotne.

Wykres 2. Struktura osobowości kobiet bezrobotnych i pracujących (** $p < 0,01$)

Wyniki zamieszczone w tabeli 2 ujawniły istotne statystycznie różnice między kobietami długotrwale i krótkotrwale bezrobotnymi w skalach Dziecko wolne i Dziecko przystosowane. Kobiety długotrwale bezrobotne, w porównaniu z krótkotrwale bezrobotnymi, są mniej spontaniczne, bardziej ostrożne w kontaktach z ludźmi, wycofujące się do podporządkowanych ról dziecięcych, łatwiej ulegające dezorganizacji pod wpływem stresu i traumy.

Istotne różnice występują między globalnymi wynikami otrzymanymi przez bezrobotnych mężczyzn i bezrobotne kobiety. U bezrobotnych mężczyzn struktura osobowości przedstawia się mniej pozytywnie niż u bezrobotnych kobiet. U mężczyzn naj słabszym stanem jest Ja-Dorosły. Wskazuje to na ich bezradność i sceptycyzm. Mogą mieć oni poważne trudności w podejmowaniu sensownych i rzeczowych decyzji. Natomiast u kobiet Ja-Dorosły funkcjonuje na dość wysokim poziomie. Wskazuje to na ich zaradność, jak również na twórcze przystosowanie się do warunków społeczno-ekonomicznych. Można więc przyjąć, że więcej wsparcia psychicznego potrzebują bezrobotni mężczyźni niż bezrobotne kobiety.

Celem określenia zależności między poziomem samoakceptacji a stanami osobowości badanych wyznaczono wskaźnik samoakceptacji, obliczając sto-

sunek liczby przymiotników pozytywnych do liczby przymiotników negatywnych zastosowanych do opisu siebie. Następnie obliczono współczynniki korelacji r Pearsona pomiędzy wynikami w skalach analizy transakcyjnej Testu Przymiotnikowego ACL otrzymanymi przez długotrwale i krótkotrwale bezrobotnych. Współczynniki korelacji przedstawiono w tabeli 3.

Tab. 3. Zależności między poziomem samoakceptacji a skalami analizy transakcyjnej osób bezrobotnych

Skale ACL	Bezrobotni mężczyźni		Bezrobotne kobiety	
	długotrwale	krótkotrwale	długotrwale	krótkotrwale
Rodziec krytyczny				
Rodziec opiekuńczy	0,55**	0,48*	0,68**	0,44*
Dorosły	0,49*	0,77**	0,45*	0,65**
Dziecko wolne			0,44*	
Dziecko przystosowane	-0,44*		-0,59**	-0,53**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Istotne statystycznie dodatnie zależności stwierdzono między poziomem samoakceptacji mężczyzn długotrwale bezrobotnych a skalami: Rodziec opiekuńczy i Dorosły oraz ujemne ze skalą Dziecko przystosowane. Świadczy to o tym, że im bardziej mężczyźni długotrwale bezrobotni są zależni, niepewni, uciekający przed rzeczywistością w marzenia, ulegający dezorganizacji pod wpływem stresu i traumy, tym wyraźniej zaznaczają się u nich takie cechy, jak mniejsza autonomiczność, mniejsza odpowiedzialność i ambicja, mniejszy szacunek wobec innych ludzi i tym niższy poziom samoakceptacji. Znaczące dodatnie korelacje wystąpiły między poziomem samoakceptacji u mężczyzn krótkotrwale bezrobotnych a skalami: Rodziec opiekuńczy i Dorosły, co oznacza, że im mniej skuteczni są oni w radzeniu sobie z wymaganiami życia codziennego, mniej odpowiedzialni, a bardziej uciekający do podporządkowanych ról dziecięcych, ulegający dezorganizacji pod wpływem problemów i stresu, tym niższy charakteryzuje ich poziom samoakceptacji.

Wskaźnik samoakceptacji długotrwale bezrobotnych kobiet koreluje dodatnio ze skalami Rodziec opiekuńczy, Dorosły i Dziecko wolne oraz ujemnie ze skalą Dziecko przystosowane. Im większa u tych kobiet zależność, unikanie konfrontacji z zadaniami i trudnościami, jakie niesie dorosłe życie,

a mniejsza odpowiedzialność, zaradność, tolerancja wobec innych oraz umiejętność cieszenia się z życia, tym mniej akceptują one siebie. Wskaźnik samoakceptacji kobiet krótkotrwale bezrobotnych koreluje dodatnio ze skalami Rodzic opiekuńczy i Dorosły, a ujemnie ze skalą Dziecko przystosowane, co oznacza, że im większe trudności mają one z odejściem od podporządkowanych ról dziecięcych, boją się konfrontacji z wymaganiami dorosłego życia i rzeczywistością, im bardziej uciekają od odpowiedzialności i obowiązków, tym niższy cechuje je poziom samoakceptacji.

*

Przedstawione w pracy wyniki badań ujawniły istotne różnice w zakresie stanu Rodzic krytyczny między długotrwale i krótkotrwale bezrobotnymi mężczyznami oraz w zakresie stanu Dziecko wolne i przystosowane między kobietami długotrwale i krótkotrwale bezrobotnymi. Długotrwale bezrobotni mężczyźni znacznie częściej niż krótkotrwale bezrobotni krytykują i poniżają innych. Długotrwale bezrobotne kobiety cechuje mniejsza spontaniczność, radość życia oraz autonomia niż kobiety krótkotrwale bezrobotne.

Rezultaty badań pozwoliły również na określenie zależności pomiędzy poziomem samoakceptacji osób bezrobotnych a ich strukturą osobowości. Wynika z nich, że akceptacja siebie – zarówno u bezrobotnych mężczyzn, jak i u kobiet – zależy od umiejętności racjonalnego rozwiązywania problemów, radzenia sobie ze stresem, odpowiedzialności, autonomii, opiekuńczości. Na podstawie otrzymanych wyników sformułowano następujące wnioski:

(1) Poziom samoakceptacji bezrobotnych mężczyzn zależy od umiejętności radzenia sobie ze stresem oraz z obowiązkami i problemami codziennego życia, a także od autonomii i odpowiedzialności.

(2) Poziom samoakceptacji bezrobotnych kobiet zależy od ich odpowiedzialności, autonomii, umiejętności radzenia sobie ze stresem, utrzymywania serdecznych relacji z ludźmi, spontaniczności oraz kierowania się stałym systemem wartości.

BIBLIOGRAFIA

- B e r n e E.: Dzień dobry... i co dalej?, Poznań 1998.
- C h l e w i ń s k i Z.: Postawy a cechy osobowości, Lublin 1987.
- J a m e s M.: Jongeward. Befreites Leben, München 1975.
- J u r o s A., O l e ś P.: Struktura czynnikowa i skupieniowa Testu Przymiotnikowego ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna, [w:] Z psychometrycznych problemów diagnostyki psychologicznej, red. J. Brzeziński, E. Hornowska, Poznań 1993, s. 171-201.
- K w i a t k o w s k i E.: Bezrobocie. Podstawy teoretyczne, Warszawa 2002.
- M a s i a k M.: Podstawowe pojęcia w analizie transakcyjnej, [w:] Problemy współczesnej psychologii, red. A. Biela, Cz. Walesa, Lublin 1992, s. 661-670.
- R o g o l l R.: Aby być sobą, Lublin 1989.
- S c h l e g e l L.: Die transaktionale Analyse, Tübingen 1988.
- Syndrom bezrobocia, red. W. Borowicz, K. Łapińska-Tyszka, Warszawa 1993.
- T o m k i e w i c z A.: Czy możemy siebie zrozumieć?, „Wiedza i Życie”, 1992, nr 1, s. 34-37.
- T o m k i e w i c z A., C h r o b a k S.: Wychowawcze znaczenie pracy w świetle nauczania Jana Pawła II, „Roczniki Nauk Społecznych”, 23(1995), z. 2, s. 5-26.
- W a l c z a k R.: Obraz siebie u kobiet długotrwale bezrobotnych, Lublin 2000.

THE STRUCTURE OF PERSONALITY *VERSUS* THE LEVEL OF SELF-ACCEPTANCE
IN THE UNEMPLOYED ACCORDING TO TRANSACTIONAL ANALYSIS

S u m m a r y

The paper sought to define the relationship between the level of self-acceptance and the structure of personality in the long-term and short-term unemployed. A group of 120 unemployed people was examined (64 women and 56 men). There were 33 long-term and 31 short-term unemployed women. In the group of men 27 were long-term and 29 short-term unemployed. The average age of the subjects was 35 years. 32% of the subjects completed primary and vocational secondary education, 53% secondary education, and 15% had university degrees. The level of self-acceptance and the structure of personality according to the transactional analysis were determined on the basis of Gough's and Heilbrunn's Adjective Check List. The subjects were asked to do the test according to the instruction: "what are you like?" The correlation between the level of self-acceptance and the results in the scale of the transactional analysis of the ACL Test manifested considerable relations between the level of self-acceptance in the unemployed men and the state of personality – a caring Parent, an Adult, and an adopted Child; between the level of self-acceptance in the unemployed women and the state of personality: a caring Parent, an Adult, a free Child, and an adapted Child.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: bezrobotni, poziom samoakceptacji, stany-Ja, struktura osobowości.

Key words: the unemployed, level of self-acceptance, states of I, structure of personality.